

Деякі аспекти підготовки майбутніх юристів до забезпечення продуктивної соціалізації мігрантів, біженців

Володимир Гладішев¹, Наталя Султанова²

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Освіта	37+314.15:316.334.4(045)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18450835>

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність цілеспрямованої фахової підготовки майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами, зокрема біженцями, в умовах сучасних міграційних процесів та зростання ролі України як правової держави. Проаналізовано нормативно-правову базу національного й міжнародного рівнів, що регламентує захист прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також окреслено ключові професійні завдання юриста у цій сфері. Висвітлено соціально-психологічні труднощі адаптації та соціалізації мігрантів у новому соціокультурному середовищі й підкреслено визначальну роль юриста як представника держави у процесі їх інтеграції. Особливу увагу приділено значенню практикоорієнтованих форм навчання (стажування, волонтерська діяльність у підрозділах Державної міграційної служби України, юридичні тренінги, муткорти), а також розвитку професійно-особистісних якостей майбутніх правників — критичного мислення, аналітичних здібностей, емпатії та психологічної готовності до міжкультурної взаємодії. Доведено, що системна й цілеспрямована підготовка юристів до роботи з мігрантами сприяє підвищенню рівня їх професійної компетентності та ефективній соціалізації біженців у приймаючому суспільстві.

Ключові слова: *фахова підготовка юристів, мігранти, біженці, соціалізація, міграційне право, Державна міграційна служба України, професійно-особистісні якості.*

Some aspects of training future lawyers to ensuring productive socialization of migrants and refugees

Abstract. At the current stage of development of Ukrainian society, the legal profession is of great importance, since the rule of law must ensure the rule of law, which is impossible without high-quality training of relevant specialists.

The professional training of future lawyers in higher educational institutions must foresee the state's needs for specialists who are able to qualitatively ensure the existence of a sovereign country in the legal field. It is also necessary to work for the future, to anticipate the difficulties that arise in a rapidly changing world.

¹ ORCID iD 0000-0001-7232-4184, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Інституту педагогіки імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна, volodymyr.hladyshhev@nuos.edu.ua

² доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

One of these challenges is migration, which has recently become of great importance in the life of all countries of the world, and Ukraine is no exception to global migration processes. A special category of migrants is refugees, whose rights in Ukraine must be protected in accordance with the international obligations of our country.

The article substantiates the relevance of targeted professional training of future bachelors of law to work with migrants, in particular refugees, in the context of modern migration processes and the growth of the role of Ukraine as a state based on the rule of law. The regulatory framework at the national and international levels that regulates the protection of the rights of refugees and persons in need of additional or temporary protection is analyzed, and the key professional tasks of a lawyer in this area are outlined. The socio-psychological difficulties of adaptation and socialization of migrants in a new socio-cultural environment are highlighted and the determining role of a lawyer as a representative of the state in the process of their integration is emphasized. Special attention is paid to the importance of practice-oriented forms of training (internship, volunteer work in units of the State Migration Service of Ukraine, legal trainings, moot courts), as well as the development of professional and personal qualities of future lawyers - critical thinking, analytical abilities, empathy and psychological readiness for intercultural interaction. It has been proven that systematic and targeted training of lawyers to work with migrants contributes to increasing the level of their professional competence and effective socialization of refugees in the host society.

Keywords: *professional training of lawyers, migrants, refugees, socialization, migration law, State Migration Service of Ukraine, professional and personal qualities.*

Вступ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства професія юриста набуває великого значення, оскільки правова держава має забезпечувати верховенство права, що неможливо без якісної підготовки відповідних фахівців.

У фаховій підготовці майбутніх юристів у вищих навчальних закладах мають бути передбачені потреби держави у фахівцях, які спроможні якісно забезпечувати існування суверенної країни в правовому полі. Потрібно також працювати на перспективу, передбачати складності, що виникають у швидко мінливому світі.

Одним з цих викликів є міграція, яка останнім часом набуває великого значення в житті усіх країн світу, і Україна не є виключенням із світових міграційних процесів. Особлива категорія мігрантів – біженці, захист прав яких в Україні має відбуватися відповідно до міжнародних зобов'язань нашої країни.

Наявний досвід підготовки юристів у сфері міжнародного та міграційного права є корисним, тому держава в цілому забезпечую захист прав біженців та осіб, які потребують додаткового захисту в Україні. Передбачається, що якісно підготовлені юристи на належному рівні володіють спеціальними, унікальними знаннями в цій сфері, що підтверджується досвідом їхньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У той же час виникає потреба у більш цілеспрямованій підготовці юристів до діяльності із захисту прав мігрантів, біженців, що має знайти відбиток у фаховій підготовці юристів. Різні аспекти цієї проблеми досліджували В. В. Гладишев [1], Т. І. Яворська-Димитрієва [10, 11] та інші дослідники.

На думку Т. Яворської-Димитрієвої, «важлива відповідна підготовка юристів за цим запитом та узгодженими навчальними програмами задля подальшого працевлаштування в міграційній сфері та успішній фаховій в ній діяльності» [11, с.52].

Вчена стверджує, що для роботи з мігрантами, а саме з категорією «біженці», «враховуючи тенденції фахового призначення професії юриста, в майбутньому найбільше набудуть своєї актуальності такі здатності, як системне мислення, вміння

працювати в умовах невизначеності, мультикультурність, клієнтоорієнтованість» [12, с. 52].

Вимога всебічної підготовки юриста до роботи з мігрантами, зокрема із категорією «біженці», зумовлена сукупністю наступних чинників:

іноземці, з якими фахівець працюватиме, перебувають у чужому для них (у широкому розумінні цього слова) середовищі, до якого мають адаптуватися з допомогою юриста;

головним для них є потреба визначити імміграційні питання, що пов'язані з їхнім статусом, з метою прискорення їхньої соціалізації;

на сутність імміграційних питань у кожному окремому випадку впливає багато чинників, які на зовнішній вигляд можуть здаватися такими, що на пов'язані між собою, але їх потрібно системно враховувати.

У той же час, питання про позитивний професійно-особистісний вплив цілеспрямованої підготовки майбутнього юриста до роботи з мігрантами, про вплив цієї підготовки на прискорення соціалізації відповідного контингенту потребує більш ретельного дослідження.

Мета статті. Обґрунтувати на основі аналізу досвіду діяльності Державної міграційної служби України позитивність цілеспрямованої фахової підготовки майбутнього юриста до роботи з мігрантами на професійний рівень та соціалізацію фахівця.

Результати

З метою ефективного вирішення питань підготовки майбутніх юристів до якісної роботи з мігрантами взагалі та категорією «біженці» зокрема потрібно керуватися насамперед Конституцією України [5], Законом України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту" від 08.07.2011 № 3671-VI [2], Законом України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" від 22.09.2011 № 3773-VI [6], Конвенцією ООН про статус біженців 1951 року та її Протокол 1967 року [4].

Ця законодавча база визначає основні права біженців і, відповідно, обов'язки країн, які біженців приймають, тому підготовка майбутніх юристів має забезпечити їхню готовність до виконання своїх службових обов'язків відповідно до вимог, серед яких визначають:

1. Визнання біженців: Конвенція вимагає, щоб кожна держава, яка є стороною до Конвенції, визнавала біженців на своїй території та надавала їм відповідний статус.

2. Заборона депортації: Держави зобов'язані не вислати біженців у країни, де їм загрожує переслідування чи насильство.

3. Права біженців: Біженці мають право на основні соціальні та економічні права, включаючи освіту, медичний догляд і право на працю.

4. Перевірки і процедури: Конвенція встановлює процедури визнання біженців і розгляд їх справ, що дозволяє біженцям довести свій статус [11, с. 52-53].

Найважливішим моментом слід вважати те, що відповідно до ст. 14 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» мігранти взагалі та біженці зокрема користуються тими самими правами і свободами, як громадяни України. У той же час, вони мають такі самі обов'язки, як і громадяни України. Випадки, коли це положення не працює, визначаються Конституцією та відповідними законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Зазначені вище документи визначають:

- а) основні права біженців;
- б) основні обов'язки країн, що приймають біженців.

Низка українських дослідників (Єфімова А. Г., Герасимова І. В., Малиновська О. А. та інші) доводять, що як на загальному, так і на та особистісному рівнях соціальна адаптація біженців є достатньо складним процесом. Ця складність зумовлена насамперед тим чинником, що кожен з мігрантів стикається із новим соціальним досвідом, що потребує формування нових цінностей та життєвих ідеалів [7, с. 15-24; 8, с. 41-54; 9, с. 45-54]. Перебуваючи в новому для себе соціумі, мігранти (принаймні, спочатку) мають доволі обмежену кількість видів діяльності для соціалізації, іноді також стосовно них відбувається певне психологічне насильство з боку мешканців країни перебування. Об'єктивними також є виникаючі труднощі з комунікуванням, і це не лише проблема мови, мається на увазі також культурологічний складник комунікування.

Наголошуємо на тому, що фахова підготовка майбутнього юриста, яка спрямована на забезпечення ним ефективної роботи з мігрантами, біженцями, передбачає глибоке знання ним насамперед міграційного права на рівні нюансів, що можуть суттєвим чином впливати на цю ефективність. У той же час юрист повинен бути професійно-особистісно підготовленим до роботи з мігрантами, біженцями, бути готовим до того, щоб адекватно враховувати їхню психологічну та психічну особливості, оскільки його місія (від імені держави) полягає в забезпеченні законності проведення всіх необхідних процедур, допомозі в уникненні ймовірних документальних проблем та «юридичному супроводі» мігранта, керуючись саме українським законодавством.

На професійно-особистісному рівні правовиховна підготовка майбутнього юриста до роботи із мігрантами, що спрятиме їх успішної подальшої соціалізації в суспільстві, постає як процес, завдяки якому юрист набуває знань та якостей, що дозволять йому в подальшому сприяти успішному інтегруванню мігранта у суспільство і поводитись там адаптивно.

Загальноновизнано, що термін “соціалізація” почали використовувати Г. Тард та Ван Женнеп у психології для позначення процесу входження індивіда до суспільства (нації, народу) шляхом універсального засобу – наслідування [8, с. 150-154]. У процесі адаптації мігрантів до нових умов життя у новому для них і певною мірою ворожому (тому що відрізняється від звичного для них) середовищі роль юриста важко переоцінити, оскільки саме він на певному етапі соціалізації мігрантів, біженців уособлює в їхньому світосприйнятті державу перебування.

Саме тому для юриста під час роботи з мігрантами обов'язково-необхідними є розвинені навички міжособистісного спілкування, тому що у своїй практиці він стикається з особами, які зазнавали надзвичайно травматичного досвіду, включаючи переслідування, торгівлю людьми або тортури. За цих умов здобувача освіти потрібно готувати до професійного рівня проведення інтерв'ю та консультацій. Оскільки здатність спілкуватися із щирим співчуттям дедалі стає особливо важливою рисою в роботі з біженцями та сім'ями біженців, яким може знадобитися заспокоєння, а також технічна допомога у вирішенні юридичних складнощів в отриманні міжнародного захисту, підготовка майбутнього юриста до цього має відбуватися у вищому навчальному закладі й мати системний характер.

Орієнтуючись на наведені Т.І.Яворською-Димитрієвою приклади [10, 11], виділимо деякі результативні напрями фахової підготовки майбутніх юристів до забезпечення ними більш ефективної соціалізації мігрантів, біженців зокрема.

Одним із продуктивних засобів успішної професіоналізації майбутніх юристів, підготовці їх до роботи з мігрантами, біженцями стає отримання ними практичного

досвіду шляхом стажування або волонтерської діяльності в підрозділах Державної міграційної служби України.

Основні завдання міграційної роботи як одного із підрозділів нормативних навчальних дисциплін, можна окреслити у такий спосіб:

- ознайомити студентів із теоретико-методологічними засадами міграційної роботи (принципи, методи, категорії, закономірності);
- визначити своєрідність ролі міграційної роботи у розв'язанні міграційних проблем;
- виховувати в студентів моральні якості та формувати гуманістичні ідеали і загальнолюдські цінності, що віддзеркалюють етичні засади міграційної сфери;
- розвивати творче мислення студентів, уміння професійно аналізувати й оцінювати міграційні явища, сприяти гармонізації людських стосунків;
- формувати необхідні знання й уміння в галузі юридичної роботи.

У процесі практичної діяльності в підрозділах Державної міграційної служби України створюються умови для того, щоб студент значно покращив розуміння як міграційного законодавства, так і процедури набуття міжнародного захисту. Варто зауважити, що отримані в цій діяльності майбутнім юристом можливості застосувати теоретичні знання в реальних умовах та розвинути практичні навички фахівця поєднують теорію з практикою, перетворюються на певне «надлабораторне дослідження» у практичних умовах, чого не можна досягти під час навчання у вищому навчальному закладі.

Оскільки майбутні юристи безпосередньо працюють із шукачами захисту, розглядаючи особисті справи з набуття міжнародного захисту, але це відбувається у під керівництвом і у співпраці з досвідченими професіоналами, майбутні юристи спроможні набути достатньо повноцінне й реалістичне розуміння складнощів практики міграційного права.

Стажування або волонтерська діяльність майбутніх юристів у підрозділах Державної міграційної служби України не лише підвищує професійні юридичні навички здобувачів освіти, а й розвивають емпатію, культурну компетентність. Нарешті, вони дієво сприяють більш глибокому розумінню проблем, з якими стикаються біженці.

Також досвід фахової підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами засвідчує, що ефективними інструментами професійної підготовки можуть бути:

- а) юридичні тренінги;
- б) круглі столи;
- в) участь у судових засіданнях;
- г) муткорти.

Ці інструменти спроможні допомогти майбутньому юристові не лише у фаховій підготовці, у подальшому професійному житті набутій під час їхнього використання досвід значно прискорює процес адаптації в професійному середовищі, забезпечує більш ефективне виконання своїх професійних обов'язків.

Також потрібно додати, що сучасні академічні практики фахової підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами спираються на досвід практичної діяльності Державної міграційної служби України, найбільш продуктивні напрацювання практиків осмислюються, узагальнюються вченими, упроваджуються в освітній процес.

Досвід викладання права у вищих навчальних закладах переконує, що дуже важливим задля якісної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами, біженцями, до забезпечення їхньої соціалізації є вивчення таких дисциплін, як трудове право, міжнародне право прав людини, право біженців і притулку, расова справедливість і право. Якщо під час вивчення студентами цих спеціальних навчальних курсів більш ґрунтовно та деталізовано дослідити питання проблематики мігрантів та

їх міжнародного захисту в Україні, то підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами, біженцями стає більш цілеспрямованою та ефективною.

Останнім часом виникла та поширюється тенденція, яка передбачає, що значна частина юристів, що працюють над захистом прав біженців, уже впритул співпрацюють із направленням соціалізації біженців в Україні. Це відповідь на виклики часу, тому що соціальна адаптація біженців містить низку елементів взаємодії із новим оточенням мігрантам:

- а) допомога в оформленні громадянства (в тому числі оформлення шлюбу);
- б) отримання свідоцтва про народження дітей, допомога із житловими умовами;
- в) офіційне працевлаштування, влаштування до дитячих садків, закладів освіти.

Окремою юридичною проблемою, яка пов'язана із соціалізацією мігрантів, біженців є питання про надання правової допомоги біженцям та особам, які шукають притулок.

Цей процес включає:

- а) подачу заявок на статус біженця;
- б) допомогу в оскарженні рішень;
- в) захист прав у разі депортації.

Виявляється, що біженці стикаються з унікальними (для кожної людини особисто) проблемами, але у той же час їхні потреби часто схожі на потреби інших незахищених спільнот, які стикаються з дискримінацією, бідністю та відсутністю належного медичного обслуговування.

Зважаючи на зазначені вище аспекти діяльності юриста в роботі з мігрантами, біженцями, маємо підстави стверджувати: підготовка бакалавра права до роботи з мігрантами не є просто освітою, вона має передбачати формування відповідного стилю життя, в межах якого надзвичайно суттєвим елементом професійної підготовки стає особистісний чинник, а саме важливість постійної, системної самоосвіти, яка розпочинається під час навчання у вищому навчальному закладі та продовжується усе життя.

Окреслимо провідні професійно-особистісні якості, формування й розвиток яких мають забезпечити ефективну роботу юриста з мігрантами, біженцями.

З метою якісної допомоги мігрантам, біженцям інтегруватися в українське суспільство, з метою підвищення ефективності їхньої соціалізацію на професійно-особистісному рівні юристові потрібні як мінімум такі якості:

- а) критичне мислення;
- б) аналітичні здібності;
- в) навички і вирішенні специфічних проблем мігранта;
- г) емпатія;
- д) високий рівень безпосередньої фахової підготовки.

Саме сукупність цих якостей у поєднанні з професійною дисципліною, відповідальністю, дотриманням професійних кодексів та іншими професійно-особистісними моментами робить юриста, який працює з мігрантами, ефективним представником своєї держави, оскільки сам за цих умов ним в рамках міжнародних конвенцій та законодавства України здійснюється допомога біженцям у навігуванні складним імміграційним процесом із подальшим забезпеченням їхніх прав та інтересів.

При цьому безпосередня психологічна підготовка майбутнього юриста до роботи з мігрантами, біженцями набуває надзвичайного великого значення, про що свідчить аналіз досвіду успішної соціалізації мігрантів, біженців співпрацівниками Державної міграційної служби України: використання юристами знань із загальної, вікової,

соціальної психології, психології спілкування (попередження та нейтралізація конфліктів тощо) суттєвим чином полегшує як виявлення/оцінку проблем клієнта, так і розробку/реалізацію конструктивного плану щодо їхнього розв'язання.

Висновки

Проведене дослідження надало можливість зробити основні висновки:

а) описані вище види діяльності з фахової підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами спроможні допомогти майбутньому юристові не лише у фаховій підготовці, подальшому професійному житті набутий під час їхнього використання досвід значно прискорює процес адаптації в професійному середовищі, забезпечує більш ефективне виконання своїх професійних обов'язків;

б) сучасні практики фахової підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами спираються на досвід практичної діяльності Державної міграційної служби України, найбільш продуктивні напрацювання практиків осмислюються, узагальнюються вченими, упроваджуються в освітній процес;

в) запровадження відповідних педагогічних інструментів у навчальний процес вищих навчальних заходів із підготовки юристів сприятиме забезпеченню профільного розширення та поглибленню уяви здобувачів про феномен правової культури та особливостей регулювання різних форм суспільних відносин між мігрантом та державою.

Перспективи подальшого дослідження теми вбачаємо:

а) у більш докладному й всебічному аналізі практики роботи Державної міграційної служби України з метою виявлення, узагальнення й впровадження в навчальний процес вищої школи найбільш ефективних напрацювань практиків;

б) у підвищенні особистісної мотивації майбутніх юристів щодо роботи з мігрантами, біженцями, формуванні прагнення до самоосвіти й професійно-особистісного самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Гладишев В. В. Професійна компетентність майбутнього юриста до роботи з мігрантами: теоретико-методологічне осмислення та концептуалізація розвитку // Академічні візії. Випуск 48/2025. 9 с.. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17886332> (дата звернення - 02.01.2026).
2. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI - URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення - 02.01.2026).
3. Закон України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" від 22.09.2011 № 3773-VI (дата звернення - 24.12.2025).
4. Конвенція про статус біженців від 1951 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення - 23.12.2025).
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення - 26.12.2025).
6. Протокол щодо статусу біженців (укр/ рос): Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р.: станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення - 25.12.2025).
7. Герасимова І.В. Механізми адаптаційних процесів. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2017. № 7. С. 15-24.

8. Єфімова А.Г. Особливості соціально-психологічної адаптації українців до умов міграції у США. Вісник післядипломної освіти. Вип. 23(52). Серія «Соціальні та поведінкові науки» (психол. 053, екон. 051, держ. управ. 281). С. 41-54.
9. Малиновська О.А. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. Соціальна політика. 2015. № 9. С. 45-54.
10. Яворська-Димитрієва Т. І. Здатність майбутнього юриста до підготовки з мігрантами: деякі ідеї з досвіду підготовки в зарубіжжі // Педагогічна академія: наукові записки. URL: <file:///C:/Users/User2023/Downloads/%D0%AF%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-1.pdf> (дата звернення – 12.12.2025 р.).
11. Яворська-Димитрієва Т. І. Конструктивна правовиховна робота майбутнього юриста до роботи із мігрантами, як чинник їхньої позитивної соціалізації // Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій. Збірник наукових праць за матеріалами V Міжвузівської науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2026. С. 52-55.